

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2024 | 3. SZÁM
LXVI. ÉVFOLYAM

Kovács Péter
Salgai Miklós

Varga Szabolcs
Szerbek a magyar királyi udvarban a 15–16. században

Kiss Erika – Viskolcz Noémi
Kié az erdélyi fejedelmi kincstár?

Csík Tamás
Választójog és a szabadkőműves páholyok
az 1905–1906-os politikai válság hónapjaiban

Sárándi Tamás
Közigazgatás és „korszellem” Marosvásárhely
és Maros-Torda vármegye esetében 1940–1944 között

László Andor
Kiemelkedő politikusok mint Bocskai István örökösei
a 19–20. században

Kolontári Attila – Szvák Gyula
Dolmányos István pályaképéhez

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, BRANKO OSTAJMER, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA,
SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,
VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2024-es évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

Nemzeti
Kulturális
Alap

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXVI. évfolyam, 2024. 3. szám

TANULMÁNYOK

- Kovács Péter** Szívet cserél, aki hazát cserél? Salgai Miklós
Velencében 321
- Varga Szabolcs** Szerbek a magyar királyi udvarban
a 15–16. században 359
- Kiss Erika – Viskolcz Noémi** Kié az erdélyi fejedelmi kincstár?
Brandenburgi Katalin és I. Rákóczi György vagyoni vitája
1630–1636 381
- Csik Tamás** A választójog kiterjesztése és a szabadkőműves
páholyok állásfoglalása az 1905–1906. évi magyarországi
politikai válság hónapjaiban 407
- Sáránci Tamás** Közigazgatás és „korszellem” Marosvásárhelyen
és Maros-Torda vármegyében 1940–1944 között 421
- László Andor** Kiemelkedő politikusok mint Bocskai István örökösei
a 19–20. században 445
- Kolontári Attila – Szvák Gyula** Dolmányos István pályaképéhez 467

KÖZIGAZGATÁS ÉS „KORSZELLEM” MAROSVÁSÁRHELYEN ÉS MAROS-TORDA VÁRMEGYÉBEN 1940–1944 KÖZÖTT

SÁRÁNDI TAMÁS

PUBLIC ADMINISTRATION AND 'ZEITGEIST' IN TARGU-MURES
AND MURES-TURDA COUNTY BETWEEN 1940 AND 1944

The aim of this paper is to examine the “spirit of the times” as reflected in the administration of Mures-Turda County and Targu Mures between 1940 and 1944. The focus of the study is primarily on the personnel of the Hungarian civil administration set up after 1940.

The first thing to note is that, unlike in other cities and counties, the previous political activities of the local Hungarian elite did not pose a problem for the establishment of the new public administration. In fact, administrative positions were filled by people who had previously been active in one of the two existing parties. No key positions were given to representatives of churches or associations. The lord lieutenant was the key man in the Hungarian administration and was usually a member of the local elite in the Transylvanian counties and towns. He had the right to appoint staff and therefore had a decisive influence. The two key figures of the technical administration, the mayor and the lieutenant, had links with the county, but both were ‘semi-parachutists’, having spent the interwar period in Hungary. The mayor was the only official in the whole staff with sufficient administrative experience. His appointment as mayor fits the pattern of the time, as the position was held by ‘parachutists’ in other large towns as well. Only three officials from the local elite had any administrative experience, with the deputy mayor playing the most important role. If someone had been involved in the Romanian administration with the agreement of the Magyar Party, or as its delegate, this did not ‘stain’ his record, and was not an obstacle to his appointment or transfer after 1940. A similar pattern emerges for lower-ranking civil servants: according to contemporary accounts, 80% of them had no experience, but the staffing and functioning of the administration was considered adequate. This confirms our earlier hypothesis that personal reliability was more important than education and experience. There was no turnover of key officials, the vast majority remained in the same post for four years, and the German invasion of 1944 was not a turning point in this respect.

There are important differences in the functioning of the city and the county in terms of public administration, which a case study such as this is best suited to highlight. Although under Hungarian administrative law towns and counties were equal in terms of jurisdiction, there were more differences than similarities in the way they operated. The legislative committee of the town met regularly – about once a month –, speeches were made, and although in the vast majority of cases the proposals of the small assembly were accepted, in some cases a dispute could arise. The county committee, on the other hand, had only a symbolic function, even by law. It met twice a year, and these meetings were more like staged scenes than decision-making forums.

Sárándi Tamás, muzeológus, Maros Megyei Múzeum.

The public discourse of the period can best be understood by outlining the different narratives published in the press. We have examined the three most typical: the question of whether the ‘right people’ from the local elite were brought into the administration, the ‘parachute’ issue, and the struggle against the race for rank and title.

Keywords: Northern Transylvania, 1940–1944, civil administration, paratroopers

Jelen írás célja Maros-Torda vármegye és Marosvásárhely 1940–1944 közötti közigazgatásának és a „korszellem” közigazgatásban való megnyilvánulásának vizsgálata. Az elemzés középpontjában elsősorban a második bécsi döntés után felálló magyar polgári közigazgatás személyi összetétele áll.¹ Maros-Torda vármegye és Marosvásárhely esetének kutatását döntő módon befolyásolta az, hogy a levéltári anyag nagy részét leselejtezték, így a vizsgálat gerincét a korabeli sajtó adja. Emiatt a nagyobb rész Marosvásárhelyt érinti – egyrészt mivel a sajtó csak elvétve számolt be a megyében történekről, másrészt a vármegye működése a korszakban már lényegében formális volt, a megyei tanácsban nem voltak sem részletes beszámolók, sem érdemi viták. A forrásadottságok töredezettsége miatt nem rendelkezünk mindenre kiterjedő adatokkal a közigazgatás személyi összetételéről, sem a tisztviselők 1940 előtti karrierjéről. Az 1940–1944 közötti előmenetelüket vagy a közigazgatásban bekövetkező változásokat sem tudjuk teljes alaposággal nyomon követni. „Korszellem” alatt olyan jelenségeket értünk, amik mai meglátásunk szerint élénken foglalkoztatták a korszak közvéleményét, illetve amik megjelentek a közigazgatás működésében és a korszak vitáiban. A tanulmány egy nagyobb volumenű alap kutatás részeként született, aminek célja a Maros-Torda vármegye és Marosvásárhely 1940–1944 közötti időszakának minél alaposabb feltárása. Így a kutatás során a közigazgatás összetétele mellett vizsgáltuk a város anyagi helyzetének alakulását, a közellátást, a közművek állapotát, illetve a különböző városfejlesztési elképzeléseket. Mivel egy nagyobb ívű alap kutatás elsődleges közlésével állunk szemben, a mélyebb elemzés levonására egyelőre nincs módunk. Az eredmények szélesebb kontextusba helyezését nehezíti, hogy hasonló mélységű alap kutatás nem áll rendelkezésre sem székelyföldi, sem más, észak-erdélyi megye esetében. Így az eredmények értékelésére a későbbiekben – amikor két-három hasonló város, illetve vármegye esettanulmány keretében történő feldolgozása elkészül – érdemes egy külön tanulmányban visszatérni.

1 Mivel a publikált doktori dolgozatomban részletesen kitértem a magyar katonai és polgári közigazgatás szerkezetére és működési elveire, jelen tanulmányban ezt a témát nem érintem, csak hivatkozom az elért eredményekre. Sárándi Tamás: *Függőben. A román kisebbség helyzete Észak-Erdélyben (1940-1944)*. Kolozsvár, 2023. (20. Század.) Ezen belül lásd A katonai közigazgatás szerkezete és felállása, 55–58., Az 1940 és 1944 közötti észak-erdélyi magyar polgári közigazgatás és a nemzetiségi kérdés, 314–342.

A polgári közigazgatás kialakulása és működése Marosvásárhelyen és Maros-Torda vármegyében

Helyi szinten – az 1940 őszi visszacsatolt területek esetében – a közigazgatás megszervezése mindig a főispán kinevezésével kezdődött. Maros-Torda vármegye, illetve Marosvásárhely esetében ez a személy Toldalagi Mihály volt.² Mivel Marosvásárhely törvényhatósági jogú város volt, ugyanúgy a főispán állt az élén, mint a vármegyének. Habár a főispáni tisztség nem volt képesítéshez kötve, Toldalagi megfelelő végzettséggel rendelkezett, azonban sem magyar, sem román közigazgatási tapasztalata nem volt. Nem világos, hogy miért rá esett a választás, feltehetően személyes kapcsolatai révén került ebbe az állásba. Kinevezésekor egyesek kifogásolták, hogy korábban tisztséget vállalt a Romániai Magyar Népközösségben,³ és ezáltal a magyar ügy „árulójává” vált, ez azonban később, miután elfoglalta hivatalát, nem került többé elő, ahogy más, hasonló karriert befutó személy esetében sem. Mindezt csak az általánosnak tekinthető denunciális rendszer jeleként értelmezhetjük.⁴ Toldalagit hivatalosan 1940. november 21-én nevezte ki Horthy Miklós kormányzó, tisztségét azonban nem tölthette be hosszú ideig, mivel 1941 júniusában váratlanul elhunyt. Utóda Mikó László lett,⁵ aki ezt megelőzően Udvarhely vármegye főispánja volt. Családja révén Mikó is a vármegyéhez kötődött, nem világos, hogy első körben miért Udvarhely élére nevezték ki, mitől voltak jobb pozíciói Toldalaginak. Ő is megfelelő végzettséggel rendelkezett, és neki sem volt semmilyen közigazgatási tapasztalata. A német megszállásig a megye és város élén maradt, ekkor az új, Sztójay-kormány – több más észak-erdélyi főispánnal együtt – leváltotta,⁶ majd bevonult katonának. Helyére Joós Andor építőmestert nevezték ki, aki korábban az Imrédy Béla

- 2 Toldalagi Mihály középfokú tanulmányait a marosvásárhelyi református kollégiumban, egyetemi tanulmányait pedig részben külföldön, részben Budapesten és Kolozsváron végezte, majd az államtudományok doktoraként fejezte be. Végigharcolta az első világháborút, de 1918-at követően nem vállalt közigazgatási tisztséget, hanem nyárádszentbenedeki birtokán gazdálkodott. Tisztséget csak társadalmi egyesületekben és a református egyházban viselt, amelynek gondnoka és igazgatóságának tagja volt. Ennek ellenére 1938-ban őt választották meg a Népközösség helyi elnökének.
- 3 1938-ban a királyi diktatúra bevezetését követően Romániában betiltották a politikai pártokat, beleértve az addigi érdekképviseletet ellátó Országos Magyar Pártot (= OMP) is. Az új korporatív rendszerben csak egy párt működhetett, a Nemzeti Újjászülletési Front, és ennek alosztályaként alakult meg 1939 februárjában a Romániai Magyar Népközösség. A diktatúra jelentette korlátozott körülmények között a szervezet a legnagyobb eredményeket a társadalomszervezés terén érte el, először sikerülve megszólítani a magyar nyelvű városi munkásokat. A második bécsi döntés nyomán a szervezet az észak-erdélyi területeken megszűnt, míg Dél-Erdélyben – a királyi diktatúrát váltó Antonescu-rezsim idején – 1944 végéig működött.
- 4 Denunciális rendszer alatt a korszak azon jelenségét értjük, hogy az észak-erdélyi magyar elit jelentős csoportjai érezték úgy a visszacsatolás után, hogy az 1918–1940 között elszennvedett vélt vagy valós sérelmeikért cserébe kárpótlásként állami állásra jogosultak, s amennyiben ez nem következett be, az általuk kiszemelt állásra kinevezett ellen feljelentést tettek, a „magyarság árulójaként” tüntetve fel az illetőt. Erre vonatkozó példákat lásd Sárándi: *Függőben*, 63., továbbá Ablonczy Balázs: *Visszatért Erdély 1940–1944*. Bp., 2015. 82–90.
- 5 Mikó László középiskolába a marosvásárhelyi református kollégiumba járt, majd jogi diplomát szerzett a kolozsvári egyetemen. Frontszolgálatot teljesített az első világháború idején, majd 1918-at követően nem vállalt közigazgatási tisztséget, hanem nyárádszentlászlói birtokán gazdálkodott. Elsősorban társadalmi egyesületekben (EMGE és szövetkezetek) vett részt, de az 1930-as évektől tagja volt az OMP helyi elnökségének is.
- 6 Hivatalos indoklás szerint a Belügyminisztérium saját kérésére mentette fel Mikót.

vezette Magyar Élet Pártja helyi tagozatának elnöke volt.⁷ Joós, bár jogi diplomával rendelkezett, nem volt tagja a helyi politikai elitnek, és nem tartozott az Erdélyi Párt köréhez. Kinevezését valószínűleg Imrédy pártjában játszott szerepével érdemelte ki, fő céljának a kormány politikájának, kiemelten a zsidókérdésnek a végrehajtását tartotta.⁸

A főispán kinevezését általában a polgármester kinevezése követte. A sorrend azért volt fontos, mert a főispánt a kormányzó nevezte ki, s a főispánnak volt javaslattevő szerepe a főbb tisztviselők, köztük a polgármester személyére vonatkozóan. Őket a Belügyminisztérium nevezte ki, de az esküt a főispán előtt kellett letenniük. Marosvásárhelyen a polgármesteri tisztségbe Májay Ferencet,⁹ Pestszenterzsébet polgármesterét nevezték ki. Májay a megye szülötte volt,¹⁰ így csak részben számított „ejtőernyősnek”.¹¹ Végigjárta a közigazgatás hierarchiáját, így e téren bőséges tapasztalattal rendelkezett, bár Marosvásárhely méretű város vezetésében nem volt jártas. Májay személyében a korszak tipikus hivatalnokát véljük felfedezni, akinek élete fő célja a közigazgatási karrier volt. A szó jó értelmében vett bürokrata volt, alapos közigazgatási tapasztalatának köszönhetően megfelelő szakértelemmel vezette a várost. Saját magáról is mindig szerényen nyilatkozott,¹²

- 7 Joós Andor székelyföldi származású volt, a marosvásárhelyi református kollégiumban tanult, 1918-ban pedig bevonult katonának, így jogi diplomát csak 1926-ban szerzett az időközben Kolozsvárról Szegedre menekült egyetemen. Mivel diplomáját Romániában nem ismerték el, 1926-ban építészdiplomát szerzett, s építőmesterként dolgozott. A két világháború között tagja volt az OMP-nek, majd 1940-ben a Magyar Építőiparosok Szövetségének elnöke lett.
- 8 Kinevezését követő első nyilatkozatában kijelentette: „Különös programom nincs. A kormányzatnak van programja és reám az a kötelesség hárul, hogy a világos programnak megfelelően járjak el.” Megjegyezte, hogy szerinte a világháborút a „nemzetközi zsidók szították”, ezért minden eszközzel „vissza kell szorítani hatalmukat.” Joós főispán azt üzeni a Magyar Megújulás Pártja tagjainak, hogy senkiben ne nézzék, melyik párt tagja volt, hanem minden magyarban testvért lássanak. *Székely Szó* 1944. április 28. 3.
- 9 Májay Ferenc középiskolai tanulmányait a kolozsvári unitárius kollégiumban folytatta, majd ugyanitt szerzett államtudományi végzettséget. Első világháborús katonai szolgálatot követően, 1918-ban szolgabíróvá nevezték ki Kolozs megyében. Mivel nem tette le az esküt a román királyra, elbocsátották állásából, és 1920-ban Magyarországra költözött. Itt különböző közigazgatási állásokat töltött be, 1939-ben Pestszenterzsébet polgármesterévé nevezték ki.
- 10 A helyi sajtó is székely emberként tekintett rá, aki hazajött szülőföldjére. Az első nap a városházán a polgári közigazgatás bevezetése után. *Magyar Szó* 1940. november 27. 2.
- 11 „Ejtőernyősöknek” a korszakban a trianoni területekről kinevezett tisztviselőket nevezték. Számuk 20-25% lehetett a helyi közigazgatásban. Csilléry Edit: Közalkalmazottak és köztisztviselők Észak-Erdélyben a második bécsi döntést követően. *Limes* 11 (2006) 2. sz. 73–92.
- 12 Városba költözésekor három szobára való bútora volt, összesen 45 darab. Kimutatás a Székelyföldre kinevezett alkalmazottak ingóságainak elszállításáról. 1941. Serviciul Judeţean Mureş a Arhivelor Naţionale [Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatala] Fond 9. Primăria Târgu-Mureş. Consiliul Municipal Târgu-Mureş [Marosvásárhely polgármesteri hivatalának iratai. Marosvásárhelyi tanács iratai] Nr. inv. 117. (= SJMS-Primăria-Consiliu) Dos. 9270/1941. fol. 3. Végig hivatali lakásában, a polgármesteri hivatal épületében élt, 1941-ben felmerült, hogy a város saját lakást vásárol számára, de erre nem volt anyagi keret. Jegyzőkönyv készült Marosvásárhely thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1941 évi július hó 10. napján tartott rendes közgyűlésén. 1941. július 10. SJMS-Primăria-Consiliu. Dos. 104/1941. fol. 289–303. A sajtó beszámolója szerint mindig szerényen élt, nem járt vendéglőkbe, s szigorúan betartotta a hústalan napokat. Rendkívüli közgyűlésen búcsúztatja Marosvásárhely törvényhatósági bizottsága Májay polgármestert. *Székely Szó* 1944. június 27.

beiktatásakor „törpe epigonnak” nevezte magát Toldalagi mellett.¹³ Szerénysége ellenére megítélése nem volt egyértelmű, ő sem kerülhette el a korszak „ejtőernyősökkel” szembeni általános vádját, ami szerint nem dolgozik annyit, mint az erdélyi származású tisztviselők. Azzal is megvádolták, hogy visszaélt a közellátással, s nagyobb élelmiszerkészleteket halmozott fel lakásán.¹⁴ A névtelen feljelentések miatt 1942 folyamán háromszor is felajánlotta lemondását, de egyik alkalommal sem fogadták el.¹⁵ 1943 májusában véglegesítették állásában, majd 1944 júliusában betegsége hivatkozva kérte nyugdíjazását, amit elfogadtak. Nem világos, hogy lemondása mögött mennyire állhattak a német megszállást követő közigazgatási átalakítások, mivel azt követően még hónapokig hivatalában maradt. Szerénysége és bürokrata szellemisége ellenére ő sem volt mentes a korszak tüneteitől – az antiszemizmustól¹⁶ és a magyar felsőbbrendűségi tudattól. 1941 szeptemberében Májay javaslatára a Belügyminisztérium betöltötte az addig üresedésben lévő alpolgármesteri állást Papp Károllyal.¹⁷ Papp a két világháború között végig tagja volt a helyi adminisztrációnak, 1940 szeptemberében többek mellett ő fogadta a bevonuló magyar honvédséget. Már a katonai közigazgatás alatt is állásban volt, 1940 novemberében tanácsnokká nevezték ki. Májay választása valószínűleg amiatt esett Pappra, mivel ő volt az egyedüli, aki helyi közigazgatási tapasztalattal is rendelkezett.¹⁸ Papp 1944 júliusában, egy hónappal Májay lemondása és az új polgármester kinevezése után, idegkimerültségre hivatkozva kérte nyugdíjazását. Májay helyére 1944 augusztusában Váró Indárt nevezték ki polgármesternek.¹⁹ Várónak megfelelő közigazgatási tapasztalata volt, ennek

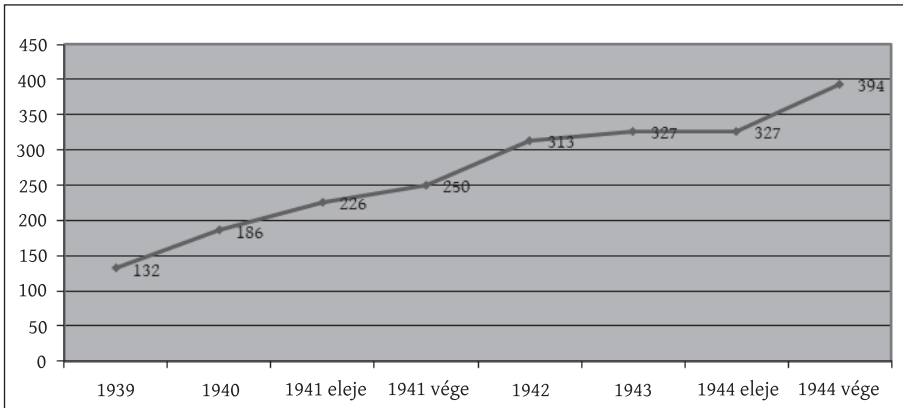
- 13 Jegyzőkönyv készült Marosvásárhely thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1941 évi április hó 16. napján Marosvásárhely székháza dísztermében tartott ünnepélyes alakuló ülésről. 1941. április 16. SJMS-Primăria-Consiliu. Dos. 104/1941. fol. 1–39.
- 14 Saját beszámolója szerint egy alkalommal egy asszonyküldöttség tört lakására, hogy meggyőződjenek a felhalmozott készletekről, Májay szívélyesen beinvitálta őket, ott azonban csak üres polcokat találtak. Bernády Györgytől Májay Ferencig. *Szekely Szó* 1943. május 23. 3.
- 15 Májay a denunciaciói rendszerért a két világháború közötti időszakot okolta, a „román erkölcsök pusztító áradatának” tartva. Májay polgármester megbélyegzi a névtelen levelek alaptalan vádaskodását. *Szekely Szó* 1942. december 15. 7.
- 16 Az ellene felhozott vádak a korszakban Máriaffy Lajostól származtatták, aki szeretett volna közigazgatási állásba kerülni, de Májay ezeket inkább a zsidó lakosságnak tulajdonította. Jegyzőkönyv készült Marosvásárhely thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1942 évi szeptember hó 21. napján 17 órakor a városi székház közgyűlési termében tartott rendes ülésből. 1942. szeptember 21. SJMS-Primăria-Consiliu. Dos. 1046/1942. fol. 332–454. A német megszállást követően Májay tevékenyen részt vett a zsidók gettósításában és deportálásában.
- 17 Papp Károly Kolozsváron született, itt végezte középiskolai és egyetemi tanulmányait is. Karrierje kezdetén ügyvédként tevékenykedett, majd 1914-ben a marosvásárhelyi polgármesteri hivatalhoz került gyakornokként. Végigjárta a közigazgatási hierarchiát, az 1930-as években már a város főpénztárnoka volt. Emellett aktív szerepet játszott mind az OMP, mind a református egyház életében.
- 18 Lemondásakor a sajtó is ezen érdemeit emelte ki: „A felszabadulás után polgármester-helyettesnek nevezték ki. Bizonyára azért, mert a huszonkét esztendő magyar közigazgatását csak madártávlatból, elszórt lapjelentésekből és rövid, Királyhágón túli látogatásaiak futólagos tanulmányozásaiból kísérhették figyelemmel, tehát a sokágú magyar közigazgatás minden irányú összefogására és irányítására igen helyesen olyan erdélyi embert kerestek, aki Csonka-Magyarországon járta ki a bonyolult magyar közigazgatási gépezet iskoláját a gyakornokságtól a többi grádusok felfelé vezető állomásain.” Nyílt levél Papp Károlyhoz. *Szabad Szó* 1944. július 23. 3.
- 19 Váró Indár Fogarason született, katonaként részt vett a világháborúban, majd a kolozsvári egyetemen szerzett jogi diplomát. A hűségeskü megtagadása miatt elbocsátották. 1927-ig a Renner-féle börtgyárban

ellenére valószínűleg nem emiatt, hanem szélsőjobboldali elkötelezettsége miatt nevezték ki a város élére.²⁰ Az 1944. augusztus 23-i sikeres román átállás következtében viszont nem tudott érdemi munkát kifejtteni a város élén.

Májay 1940. november 25-én tette le az esküt, másnap pedig már ki is vette az esküt az általa kinevezett kiegészítő személyzettől. Mivel csak pár napja tartózkodott a városban, és nem rendelkezett helyismerettel, az általa kinevezett személyzetet sem ő választotta ki. Feltehetően kész listát kapott a helyi magyar elit tagjaitól. Azt, hogy személy szerint kik voltak ezek, nem tudjuk. Az állások betöltése valószínűleg ez esetben is az érintettek prioritást – így hívták az illető személy két világháború közötti magyar közösséggel szembeni magatartásának vizsgálatát – jelentkezési lapja alapján történt. Egy 1940. november végi adat szerint a városban háromezren jelentkeztek közigazgatási állásra, a levéltári selejtezés során azonban a jelentkezési lapok megsemmisültek.²¹ A közigazgatás folyamatosan arra panaszkodott, hogy végzettség nélküli egyének jelentkeznek a meghirdetett állásokra,²² és nagy a fluktuáció, mivel magántisztviselőként jobbak a kereseti lehetőségek. 1942-től már fontolgatták a tisztviselők „röghöz kötését”.²³ Nem világos, hogy mekkora volt az átfedés a katonai közigazgatáskor kinevezettek és a polgári közigazgatásba átvettek között, meglátásunk szerint a többség állásban maradhatott. Mint minden ilyen átmenet, ez az időszak óhatatlanul sérelmekkel járt, ami tükröződik a helyi sajtóban is. Egyesek nem jutottak álláshoz, mert a polgári közigazgatás felállításakor nem vették át őket, vagy „ejtőernyősöket” alkalmaztak.²⁴ 1941 januárjára felállt a város első közigazgatása, megtörténtek a kinevezések. Májay szerint az alkalmazottak 80%-a nem rendelkezett közigazgatási tapasztalattal, újonnan kinevezett volt.²⁵ Ezzel együtt a közigazgatás vezetői úgy vélték, hogy egy év alatt minden állásba a megfelelő ember került, s már megfelelő

dolgozott munkásként, ezt követően Magyarországra költözött. Itt végigjárta a közigazgatási hierarchiát, majd 1940-ben Sátoraljaújhelyi polgármesterévé nevezték ki.

- 20 Sátoraljaújhelyi polgármesterként legfontosabb eredményének azt tartotta, hogy a főtérrel eltüntette a zsidó boltokat, s a várost „magyarrá” tette. Váro polgármester letette az esküt és elfoglalta hivatalát. *Székelly Szó* 1944. augusztus 1. 3.
- 21 Nehéz és háládatlan feladat. *Reggeli Ujság* 1940. november 30. 1. Egy hónappal később egy középiskolai végzettséget igénylő kiegészítő napidíjas állásra négyszázan jelentkeztek. Négyszázan jelentkeztek a városnál meghirdetett napidíjas állásra. *Reggeli Ujság* 1940. december 31. 3.
- 22 Jegyzőkönyv készült Marosvásárhely thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1942 évi január hó 16. napján 18 órakor a városi székház közgyűlési termében tartott rendes közgyűlésén. 1942. január 16. SJMS-Primăria-Consiliu. Dos. 106/1942. fol. 1–44.
- 23 Jegyzőkönyv készült Marosvásárhely thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1942 évi december hó 18. napján a városi székház közgyűlési termében tartott rendes üléséből. 1942. december 18. Fond 48. Prefectura Județului Mureș. Comisia Administrativă [Maros megye prefektusi hivatalának iratai. Közigazgatási Bizottság iratai] Nr. inv. 314. (= SJMS-Prefectura-ComAdm) Dos. 106/1942. fol. 503–618.
- 24 „Nem kifogásoljuk, ha arra érdemes és megfelelő képesítettséggel rendelkező emberek, ha az anyaországból, vagy más városokból jönnek, esetleg a menekültek is, figyelembe részesítessenek és kenyérhez jussanak, de annak semmi esetre sem szabad megtörténni, hogy a mieink, akik itt türtek-szenvedtek velünk, most mellőzve legyenek, csak azért, hogy olyanok juthassanak álláshoz, akiket a városhoz sem születési sem semmi előjog nem köt.” Nehéz és háládatlan feladat. *Reggeli Ujság* 1940. november 30. 1.
- 25 Polgármester levele a Belügyminisztériumhoz a kötött élelmiszergazdálkodásról. 1941. június 6. SJMS-Primăria-Consiliu. Dos. 840/1941. fol. 3.

1. ábra. A tisztviselők számának alakulása Marosvásárhelyen 1939–1944 között

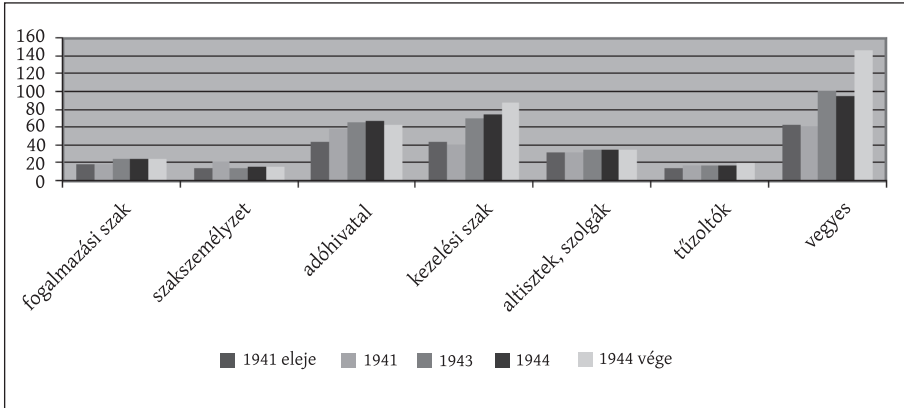
szinten tud működni az adminisztráció.²⁶ A fluktuációt a közigazgatásban az is okozta, hogy kezdetben a Belügyminisztérium csak minimális létszámot engedélyezett, amit fokozatosan bővített. 1943-ban a véglegesítések újabb változásokat eredményezhettek. Májay folyamatos létszámemelő sürgetése ellenére azt a Belügyminisztérium csak 1943 tavaszán, a véglegesítések alkalmával engedélyezte. A román adminisztrációtól megörökölt hiányosságok (adóhátralékok és adókievetések kiszámolása), illetve a kötött élelmiszer-gazdálkodás nyomán bevezetett jegyrendszer miatt a város képtelen volt ellátni a feladatát, így folyamatosan több tucat napidíjast alkalmaztak. A létszámemelés következtében lehetőség nyílt arra, hogy a napidíjasok helyett kiegészítő személyzetet vegyenek fel.²⁷ A rengeteg új – végzettséggel ugyan rendelkező, de tapasztalatlan – hivatalnokot igyekeztek állandó ellenőrzéssel és képzéssel megfelelő szintre hozni. Folyamatosan érkeztek oktató tisztviselők a „trianoni” területekről, akik igyekeztek megismertetni őket a magyarországi jogszabályokkal és eljárásokkal.²⁸ A magyar közigazgatás sajátosságai miatt a helyi közigazgatás szoros ellenőrzés alatt állt a központ részéről, így minden fontos döntést csak felső jóváhagyásra lehetett gyakorlatba ültetni (1. ábra).²⁹

26 Jegyzőkönyv készült Marosvásárhely thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1941 évi december hó 19 napján du. 5 órákor[!] a városi székház közgyűlési termében tartott rendes közgyűlésén. 1941. december 19. SJMS-Primăria-Consiliu, dos. 104/1941. 467–657. fol.

27 Jegyzőkönyv készült Marosvásárhely thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1943 évi május hó 21. napján a városi székház közgyűlési termében tartott rendes ülésekből. 1943. május 21. SJMS-Primăria-Consiliu, dos. 107/1943. 225–312. fol.

28 Marosvásárhelyre a legtöbb esetben Pécsről, Kaposvárról – és Májay révén – Pestszenterzsébetről érkeztek oktató tisztviselők, 1941 tavaszán egyszerre 11 fő. Jegyzőkönyv készült Marosvásárhely thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1941 évi május hó 17-én tartott rendes közgyűlésén. 1941. május 17. SJMS-Primăria-Consiliu, dos. 104/1941. 64–288. fol.

29 Évente érkeztek tisztviselők a Pénzügyminisztériumból és a Számvevőszéktől, hogy ellenőrizzék a helyi és megyei, városi költségvetést.

2. ábra. Marosvásárhely hivatalnokainak megoszlása hivatali beosztásuk szerint 1941–1944 között

Csak önmagában a hivatalnokok számát³⁰ vizsgálva folyamatos emelkedésnek lehetünk tanúi. Míg a román közigazgatás 200 fő alatti, az 1940 utáni magyar végig 200 fő fölötti számmal működött, ami 1944 végére szinte megduplázódott. A magyar közigazgatás eleve nagyobb létszámmal dolgozott, egész hivatalok voltak, amelyek nem léteztek a román közigazgatásban, igaz, ez önmagában nem ad magyarázatot a növekedés ilyen látványos és folyamatos voltára (2. ábra).

A növekedés mértékét a hivatalnokok beosztása alapján tudjuk leginkább lemérni. A közigazgatás vezető tisztviselőinek száma nem emelkedett lényegesen, mivel az törvényben volt rögzítve, így a fogalmazói kar 15-ről 24-re, a szakszemélyzet pedig 14-ről 16 főre emelkedett. Ennél nagyobb volt a növekedés az adóhivatal esetében (43-ról 62-re). A leglátványosabb változás a kezelői szak terén történt, ami miatt folyamatosan panaszkodott Májay polgármester. 43 főről 87 főre emelkedett a hivatalnokok száma, az ügynevezett vegyes kategória pedig 62-ről 146 főre nőtt. Az alkalmazottak több mint 1/3-a ide sorolható.³¹

A rendelkezésre álló források összesítése révén 276 hivatalnokról tudunk, de ezek adatai is nagyon hiányosak. A legtöbb esetben nem tudjuk az illető születési helyét és 1940 előtti foglalkozását. Egy 1941-es kimutatás szerint 11 személy részesült segélyben átköltözés miatt,³² ennyire tesszük az „ejtőernyősök” számát a közigazgatás működésének kezdetén. Az 1941-es költségvetés szerint 26 fő részesült lakbértámogatásban, vagyis ennyien nem voltak vásárhelyi származásúak. Ezek azonban lehetnek Észak- vagy Dél-Erdély különböző településeiről érkezett tisztviselők is. 50 tisztviselő lakhelye ismert: 56%-uk

30 Fontos kihangsúlyozni, hogy ez csak a polgármesteri hivatal alkalmazottainak számát tartalmazza, a városhoz tartozó üzemekét nem, ami még további 100–150 főt jelentett.

31 A vegyes kategória legnagyobb csoportját az utcaseprők és az erdő-, mezőőrök alkották, de idesoroltam a kulturális intézmények, a város által fenntartott két iskola, illetve kisebb hivatalok alkalmazottait is.

32 Rendelet szabályozta, hogy az áthelyezett tisztviselő ingóságainak átköltöztetéséhez segélyben részesülhetett. Kimutatás a Székelyföldre kinevezett alkalmazottak ingóságainak elszállításáról. 1941. SJMS-Primăria-Consiliu. Dos. 9270/1941. fol. 3.

vásárhelyi lakos volt, 8%-uk Észak-Erdély más településéről származott, 36%-uk pedig – 18 fő³³ – „ejtőernyős” volt. Feltételezve azt, hogy „ejtőernyőst” nem neveztek ki a kezelési vagy altiszt karba, 99 fő tisztviselői gárdával számolva az ejtőernyősök aránya 18% lehetett. Ez alacsonyabb, mint a Csilléry által³⁴ megadott 25%, az eltérés magyarázata további vizsgálatot igényel. A 18 „ejtőernyős” közül hét fő kapott munkát az adóhivatalban, öt a fogalmazási karban, három a szakszemélyzetben és három a kezelési karban. Ez a megoszlás alátámasztja Csilléry megállapításait, azt, hogy az „ejtőernyősök” a közigazgatási hierarchia középső állásaiba érkeztek, ami révén napi kapcsolatban voltak a lakossággal.³⁵ Az „ejtőernyősök” közül Hannel Ferenc Pestszenterzsébetről érkezett (egyértelműen Májay révén). A város aljegyzője, később főjegyzője lett. A zalaegerszegi származású Somogyi Magyar István a város pénzügyi tanácsnoka volt. Az ejtőernyősök közül ők ketten foglalták el a legmagasabb tisztségeket. 177 személy, az adatbázisban szereplő személyek közel 2/3-a már 1941-ben állásba került, 1942 folyamán 31 fő (11%), míg 1943 folyamán 8 fő lépett be. Az 1943-ban a Belügyminisztérium által engedélyezett létszám bővítés nem okozott tehát nagy beáramlást, hanem a korábban napidíjasként alkalmazott embereket véglegesítették díjnokként – a közigazgatási hivatalnokok egyik legalacsonyabb beosztása, a fizetési osztályokba sem voltak besorolva, fizetésüket napidíjként kapták. Nagyobb beáramlás 1944 júliusában, a német megszállás után következett be, amikor a vezető tisztviselők lemondtak vagy leváltották őket. Ekkor 65 fő, az adatbázisban szereplő személyek 23%-a került be a közigazgatásba, a többségük díjnokként. Kevésbé valószínű, hogy a díjnokok tömegével mondtak volna le politikai tiltakozásként, az ok feltételezéseink szerint inkább az, hogy az ekkor hatalomra jutott imrédysta párt tagjait honorálták ezzel az intézkedéssel. Feltételezésünk alátámasztása azonban további kutatást igényel. A közigazgatásba bekerült személyek előrelépése a ranglétrán kevés esetben figyelhető meg, csak 21 esetről tudunk. A nagy adathiány miatt azonban ez fenntartásokkal kezelendő. A négyéves működés során nincs adatunk arról, hogy bármelyik tisztviselő ellen fegyelmi eljárást indítottak, vagy leváltották volna, csak a kisegítő személyzet kapcsán voltak ilyen esetek. 1943-ig a polgármesteri beszámolókból nem is fordult elő a téma, ekkor úgy nyilatkozott Májay polgármester, hogy ugyan fegyelmi eljárást nem kellett senki ellen indítani, de volt panasz egyes tisztviselők magatartására.³⁶ 1943 végén öt tisztviselővel szemben hoztak rendbüntetést.³⁷

33 A 18 fő korábbi, trianoni területeken betöltött szolgálati helyének földrajzi megoszlása: 5 Budapest, 2 Kaposvár, 2 Kispest, 1-1 pedig Balassagyarmat, Eger, Hatvan, Nagykanizsa, Pécs, Pestszenterzsébet, Pestszentlőrinc, Szeged, Zalaegerszeg. Az érintettek fele Budapestről, illetve Budapest környéki településről jött. Nem kizárt, hogy ezek Májay révén vagy személyes ismerőseiként érkeztek a településre.

34 Csilléry: Közalkalmazottak és köztisztviselők, 79.

35 Uo.

36 Jegyzőkönyv készült Marosvásárhely thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1943 évi május hó 21. napján a városi székház közgyűlési termében tartott rendes ülésből. 1943. május 21. SJMS-Primăria-Consiliu. Dos. 107/1943. fol. 225–312.

37 Jegyzőkönyv készült Marosvásárhely thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1943 évi december hó 17. napján a városi székház közgyűlési termében tartott rendes közgyűlésen. 1943. december 17. SJMS-Primăria-Consiliu. Dos. 107/1943. fol. 736–788. Rendbüntetést a közigazgatási bíróság róhatott ki valakire szabálytalanság miatt.

Az „ejtőernyősök” vizsgálata után fontos figyelemmel kísérni a helyi elit 1940 utáni pozíciószerezését is, amit a legfontosabbnak tartott 20 személy esetében végeztünk el. A vizsgálat megerősíti a korábban hangoztatott megállapítást, amely szerint Marosvásárhelyen nem jelentett gondot az, hogy valaki korábban az Országos Magyar Pártban (= OMP) vagy a Népközösségben vállalt tisztséget. Az érintett személyek fele volt aktív valamelyik szervezetben, hat fő közülük később az Erdélyi Pártban is ténykedett. A többiek valamelyik egyház vagy társadalmi egyesület képviselői voltak. Összefüggést látunk a bécsi döntés kihirdetése idején, a bevonulásig eltelt időszakban, valamint a bevonulás során kifejtett tevékenység, illetve az 1940 októberében Teleki Pál miniszterelnök által összehívott erdélyi értekezleten való részvétel és a pozíciószerezés között.³⁸ Ebből az látszik, hogy az egyházak és társadalmi egyesületek képviselői „csak” bizottsági helyeket kaptak, míg az elit politikailag korábban is aktív tagjai – szervezettől függetlenül – viszonylag magas közigazgatási tisztségeket tudtak szerezni. Közülük Papp Károly és Vadady F. Károly rendelkezett a legnagyobb közigazgatási tapasztalattal, mindkettő végig tagja volt a helyi adminisztrációnak. A többieket inkább politikai beágyazottságuk és kapcsolati hálójuk juttatta tisztséghez. A legnagyobb nyertesnek Telegdy Márton tűnik, akit az 1920-as évek elején bocsátottak el állásából, majd ügyvédként tevékenykedett, 1940 után pedig az egyik legmagasabb közigazgatási állásba, városi tanácsnoknak nevezték ki. A legnagyobb vesztesnek Radó Sándor építészt tekinthetjük, aki az 1930-as években tagja volt az OMP helyi vezetőségének, évekig Marosvásárhely alpolgármestere volt, ám 1940-et követően mégsem került közigazgatási állásba. Ebben közrejátszhatott kora vagy személyes döntése, ugyanis kegyvesztett nem lett: az 1942-től meginduló vármegyeházi építkezések vezetője volt.

38 A megbeszélésre a meghívót a Miniszterelnökség küldte ki. Lásd még Ablonczy: *Visszatért*, 80–82.

Név	Vallás	Foglalkozás	OMP	Népközösség	EP	Rendfenntartó bizottság, 1940	1940 bevonulás	1940 katonai közigazgatás	1941
Adorján Gábor		református lelkész		-	-	-			törvényhatósági bizottsági tag
Barabássy Albert		ügyvéd, unitárius gondok		-		-			törvényhatósági bizottsági tag
Bíró István		OMP	-		-			parlamenti képviselő	
Bustya Béla	ref.	Iparos Egyesület elnöke			-	-	erdélyi értekezlet		
Czakó József	ref.	orvos					erdélyi értekezlet		törvényhatósági bizottsági tag
György József		földműves, OMP		-		-		parlamenti képviselő	
Halmágyi János		unitárius esperes		-	-				törvényhatósági bizottsági tag
Inczedy Joksmann Nándor	r. kat.	volt főispán					erdélyi értekezlet		törvényhatósági bizottsági tag
István Mihály	ref.	Tűzharcosok Szövetsége					erdélyi értekezlet	-	
Jaross Béla		római katolikus apátplebános, OMP		-		-	erdélyi értekezlet		törvényhatósági bizottsági tag
Maetz Ervin			-				ő fogadja a bevonulókat	-	műszaki tanácsos
Papp Károly			-				ő fogadja a bevonulókat	-	polgármester-helyettes
Radó Sándor			-					-	

Név	Vallás	Foglalkozás	OMP	Népközösség	EP	Rendfenntartó bizottság, 1940	1940 bevonulás	1940 katonai közigazgatás	1941
Réthy Ferenc								-	főpénztárnok
Sebess Jenő		OMP elnöke	-	-		-	erdélyi értekezlet		főügyész
Szigyártó Gábor			-		-		ő fogadja a bevonulókat		aljegyző
Szoboszlay László		római katolikus főgondnok, OMP		-		-			főügyész
Telegdy Márton								-	tanácsnok
Toldalagi Mihály	ref.	Népközösség elnöke, református főgondnok		-	-	-	erdélyi értekezlet	parlamenti képviselő	főispán
Vadady F. Károly	ref.						ő fogadja a bevonulókat	-	tanácsnok

Habár nem játszottak fontos szerepet a közigazgatás működésében, szükségessé szót ejteni a város különböző testületeiről és összetételükről. A 7800/1940. ME rendelet értelmében Marosvásárhelynek 54 tagú törvényhatósági bizottsága volt, ami kiegészült a hivatalból részt vevő tisztviselőkkel, és így 74 főt tett ki. Az 54 kinevezett tag foglalkozás szerinti megoszlása a következő volt: 10 fő a gazdasági elitet, öt fő a politikai elitet, hat fő a különböző egyházakat képviselte, hét ügyvéd, hat tanár, öt szabad foglalkozású, négy munkás, három-három gazda és iparos, egy birtokos és négy más foglalkozású volt. A terület inkább a konzervatív elit képviselőinek gyűjtőhelyének számított, összetétele nem fedte a városiak foglalkozás szerinti megoszlását.³⁹ A tanács hivatalból kiegészült 20 fővel, köztük a főispánnal és a polgármesterrel. Négy „ejtőernyős” került be, a polgármesteren kívül a korábban említett Somogyi tanácsnok, a számvevőség elnöke, valamint a tűzoltóság parancsnoka. A közigazgatás fontos tisztségeit tehát a helyi elit tartotta kezében, a tanácsüléseken sem lehetett zavaró a nem helyiek jelenléte. Annak ellenére, hogy a főispán és a polgármester már 1940 novemberében elfoglalta hivatalát, a bizottság tagjait csak 1941 márciusában nevezték ki, ekkor is csak azért, mert a város költségvetését lehetetlen volt elfogadni a bizottság döntése nélkül. Nem világos, hogy miért telt el ilyen sok idő, s mi okozta a több hónapos csúszást. A városi tanács ezt követően rendszeresen ülésezett, 1941–1943 között összesen 30 ülést tartottak,⁴⁰ átlagban havonta egy alkalommal. Az üléseken elhangzott beszámolókról nem szöveghű gyorsírási jegyzőkönyvek, hanem tartalmi kivonatok készültek, az elfogadott szabályzatokat viszont szöveghűen leközölték. A gyűléseken általában a tisztviselők mintegy fele – átlagban 36 fő – volt jelen,⁴¹ viták azonban ritkán alakultak ki, a legtöbb gyűlés hozzászólás nélkül ért véget. A legnagyobb vita két helyi ügy, a református egyháztól elvett iskola és a városi téglagyár kérdése körül bontakozott ki, országos témák – például a zsidókérdés – csak marginálisan jelentek meg. A gyűlések lefolyására jellemzők a korszak kellékei: a *Himnusz* és a *Magyar Hírszekegy* eléneklése és Horthy, valamint a kormányzóhelyettes köszöntése. 1942 márciusában a marosvásárhelyi polgármesteri hivatal tanácstermében leplezték le a Bordy András helyi festőtől rendelt *Maros-szék hódolata a Kormányzó Úr előtt* című festményt. Az alkalomra külön ünnepi gyűlést hívtak össze, hogy a résztvevők kifejezzék örömeiket a visszacsatolás miatt.

A városi tanács második ülésén alakították meg az ügynevezett kisgyűlést. Ez folyamatosan ülésezett s készítette az előterjesztéseket a törvényhatósági bizottság számára, amely ezeket – ritka kivétellel – változtatás nélkül elfogadta. A kisgyűlés nyolc választott, két hivatalból kinevezett – a két tanácsnok –, valamint két, a főispán által kinevezett tagból állt. Választottak nyolc póttagot is. A főispán első körben Imets Károly ferences szerze-

39 A tanács tagjait kinevezték, de ha választásokat is tartottak volna, a korlátozott szavazati jog miatt feltehetően nagy vonalakban egy ugyanilyen összetételű tanács állt volna össze. Az alakuló ülésen Ugron Gábor egykori főispán ugyanezt erősítette meg, ő amiatt fogadta el a tagságot, mivel választás esetén is ugyanők kerültek volna be a tanácsba. Jegyzőkönyv készült Marosvásárhely thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1941 évi április hó 16. napján Marosvásárhely székháza dísztermében tartott ünnepélyes alakuló ülésről. 1941. április 16. SJMS-Primăria-Consiliu. Dos. 104/1941. fol. 1–39.

40 Az 1944. évről vonatkozó tanácsi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn.

41 Mikó főispán ezt többször is szóvá tette, eredmény nélkül.

test és Tordai Ferenc gazdát nevesítette. A tagokról a bizottság szavazott, a megválasztásuk mögötti indokot vagy logikát nem sikerült megfejteni.⁴² Ugyanekkor választották meg a közigazgatási bizottság tagjait is, amely 23 főből állt: 13 hivatalból került be, 10 pedig választott tag volt. Hivatalból tagja volt mind a főispán, mind a polgármester.⁴³

A vármegye szintjén is hasonló módon zajlott a közigazgatás felállításása. 1940 novemberében nevezték ki Marton Zsigmondot a vármegye alispánjává.⁴⁴ Marton megfelelő végzettséggel rendelkezett, 14 év közigazgatási tapasztalata volt, azonban 1920–1940 között magántisztviselőként tevékenykedett, így szaktudása némiképp elavult lehetett. Jó kapcsolatokkal rendelkezhetett, mivel már a katonai közigazgatás idején a városba érkezett, s a katonai közigazgatás mellett megkapta a legfontosabb tisztséget: közigazgatási előadóvá nevezték ki. Így kulcsszerepet játszhatott a polgári közigazgatás felállításában, a kinevezésekben. Kinevezését követően csendben, panasz nélkül végezte munkáját, semmilyen ügyben nem exponálta magát. Mikó főispán lemondásakor nem cselekedett hasonlóan, még jelen volt Joós főispáni beiktatásán, de nem világos, meddig maradt hivatalban.

A vármegyei törvényhatósági bizottságnak a városi bizottsághoz képest is jelképes szerepe volt, tulajdonképpen csak a költségvetés, illetve a zárszámadás elfogadása volt a feladata. Nagy létszáma miatt (150 fő) amúgy is nehezen működhetett volna. Tagjainak kinevezésekor több szempontot is figyelembe kellett venni, egyrészt a vallási, másrészt a nemzetiségi megoszlást. Foglalkozás szerint a bizottság közel felét a különböző birtokosok képviselték (19 nagybirtokos, 27 birtokos, 31 kisbirtokos), közel 1/4-ét pedig az egyházak képviselői (6 római katolikus lelkész, 11 református lelkész, 3 unitárius lelkész, 1 evangélikus lelkész, 2 görögkatolikus lelkész) foglalták el, amivel mindkét társadalmi csoport messze felülreprezentált volt. 12%-ot képviseltek a különböző szabad értelmiségiek (12 ügyvéd, 5 orvos, 1 építőmester, 1 gyógyszerész), és viszonylag kevés volt a tanár (5 tanító és 3 tanár) és jegyző (2). Míg a város esetében nem került elő a felekezeti hovatartozás, itt a tagok névsorában minden név mellett szerepel az, hogy melyik egyházhoz tartoznak. A testületnek 106 református, 30 római katolikus, 5-5 unitárius és lutheránus, és 4 görögkatolikus tagja volt. Messze felülreprezentáltak voltak a reformátusok. A tanács tagjainak 70%-a volt református, miközben a megye lakosságának csak 38%-át alkották. A római katolikusok kisebb mértékben voltak felülreprezentálva – 20% a 15%-kal szemben –, az unitárius és lutheránus vallás arányainak megfelelően volt képviselve. Természetesen messze alulreprezentáltak voltak a görögkatolikusok (3% a 23%-kal szemben), míg az ortodox vallásúak egyáltalán nem kaptak képviseletet. Nemzetiségi megoszlásban

42 Választott tagok: Adorján Gábor református lelkész, Bíró István országgyűlési képviselő, Bogdán István ügyvéd, Bustya Béla építész, Inczedy Joksmán Ödön nyugalmazott főispán, Kézel Ferenc vasutas, Szigyártó Gábor leánygimnáziumi igazgató.

43 Választott tagok: Csiki József református lelkész, Dósa György kisgazda, Elekcs János húsiparos, Gálfalvi György ügyvéd, Herceg Ferenc festő, István Mihály ügyvéd, Jaross Béla római katolikus plébános, Nagy Endre tanár, Patrovits Kálmán mérnök, Szilágyi Olivér országgyűlési képviselő.

44 Marton Zsigmond marosvásárhelyi születésű, középiskolai tanulmányait a helyi református kollégiumban folytatta, majd a budapesti egyetemen szerzett államtudományi diplomát. 1906-ban a vármegye szolgálatába lépett, 1920-ban másodjegyzőségig vitte, amikor elbocsátották állásából. Ezt követően Magyarországra költözött, ahol a Magyar Általános Hitelbank tisztviselőjeként tevékenykedett.

a tanács 140 tagja volt magyar, 5-5 fő volt román és német nemzetiségű. A német nemzetiség arányának megfelelően volt képviselve (három képviselőjét a Német Népközösség jelölhette), míg a románok messze alulreprezentáltak voltak. A tanácsba bekerültek olyan tagok is, akik egyértelműen a reprezentációt, a korok folytonosságát képviselik: Inczédy Joksmann Nándor, aki 1918-ban volt főispán, Bethlen István egykori miniszterelnök, valamint Bánffy Dániel erdélyi párti képviselő, későbbi földművelésügyi miniszter.

A vármegyei hivatalnokokról még kevesebb értesülésünk van. Összesen 99 főről vannak hiányos adataink,⁴⁵ ebből csak 50 esetben ismerjük az illető származási helyét. Az érintett személyek kb. fele – 23 fő – számított „ejtőernyősnek.” Ám adathiány miatt nem tudjuk, hogy ez mennyire reális szám. Az általuk elfoglalt pozíciók megerősítik az eddig tudottakat: a közigazgatási hierarchia közepén lévő tisztségeket töltötték be – elsősorban aljegyzőit, szolgabíróit, főszolgabíróit.

A községi közigazgatásról még kevesebb ténnyel rendelkezünk, csak a jegyzők egy részének névsora ismert. A jegyzők 15%-a (14 fő) volt „ejtőernyős”, döntő többségük a megye szülőtte volt, 25 fő ugyanazon a településen szolgált, ahol született. A községi közigazgatás tisztviselőiről semmilyen adattal nem rendelkezünk.

A vármegyei törvényhatósági bizottság jelképes szerepet vitt, gyűlései is teljesen formálisak voltak. A jegyzőkönyvek minimális információval szolgálnak; az alispáni beszámolók megjelentek nyomtatásban, de a tagoknak postán kézbesítették, így fel sem olvasták őket. A napirendre kerülő ügyeknek csak az iktatószáma van megadva, témája nem, így azt sem lehet beazonosítani, hogy egy-egy gyűlésen milyen témákban fogadtak el határozatokat. Felsorolás van arról, hogy melyik tag szól hozzá a témához, de a hozzászólást már nem jegyezték le, így egy-egy jegyzőkönyv csak pár oldalnyi. A gyűlések inkább teátrálisak voltak, a rendi korszak maradványai. A gyűlés kezdetén a főispán nem tartózkodott a teremben, annak megnyitása után külön küldöttség ment ki érte, s kérte fel, hogy vegyen részt az ülésen.⁴⁶ Minden alispáni jelentés után külön köszönetet mondtak neki a kifejtett, alapos munkáért.⁴⁷ A bizottság működésében érdemes kiemelni Máriaffy Lajos szerepét, aki római katolikus vallású, marosszentgyörgyi nagybirtokos volt, és a közigazgatási bizottságban tevékenykedett. Messze ő volt a legaktívabb a tagok közül,

45 Fontos megjegyezni, hogy a vármegye központi személyzete lényegesen kisebb volt, mint a városé, Maros-Torda megyében 1941-ben ez a szám 111 fő volt, ebből 25 fő volt a fogalmazói kar, 18 főszolgabíró és szolgabíró, 24 fő díjnok, 12 altiszt, 9 szolgál, 17 irodai tisztviselő. Maros-Torda vármegye költségvetése az 1941. évre. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 269. Pénzügyminisztérium. Általános iratok. 187. csomó. 80. tétel. fol. 15.

46 Jegyzőkönyv, készült Marosvásárhelyen, Maros-Torda vármegye törvényhatósági bizottságának 1941 évi július hó 31-én megtartott rendes közgyűléséről. 1941. július 31. SJMS Prefectura Județului Mureș. Consiliul Municipal Mureș-Turda. Comisiile apartinătoare [Maros megye prefektusi hivatalának iratai. Maros-Torda vármegye közgyűlése és a hozzá tartozó bizottságok iratai] Nr. inv. 353. (= SJMS-Prefectura-Comisii) Dos. 850/1941. fpé. 1-2.

47 Jegyzőkönyv, készült Marosvásárhelyen, Maros-Torda vármegye törvényhatósági bizottságának 1941 évi december hó 19-én megtartott rendes közgyűléséről. 1941. július 31. SJMS-Prefectura-Comisii. Dos. 850/1941. fol. 3-8. Ennek ellenére a *Reggeli Ujság* – feltehetően megfelelési kényszerből – mint a vármegye parlamentjét mutatta be a bizottság tevékenységét, ahol érdemi munka folyik, vitákkal tarkítva. Házi parlamentjeink. *Reggeli Ujság* 1943. január 17. 3.

szinte minden kérdéshez hozzászólt, több alkalommal is bírálta a fennálló állapotokat, és feltűnően képviselte az antiszemita nézeteket.⁴⁸

A vármegye és a város működése közötti látványos különbség a fegyelmi ügyek terén mutatkozik meg. Bár a vármegyei számok sem magasak, a városi teljes hiányhoz képest mégiscsak feltűnők. 1942 egyik negyedéve folyamán nyolc fegyelmi és 31 rendbüntetés,⁴⁹ míg 1943 egyik negyedéve folyamán hat fegyelmi és 13 rendbüntetés volt,⁵⁰ így egy év alatt akár több tucat fegyelmi ügy is keletkezhetett. Az ügyek akár magasabb beosztású tisztviselők ellen is folyhattak, és több esetben emelt panaszt a helyi lakosság valamelyik tisztviselő ellen, bár ezek háttérben a legtöbb esetben nemzetiségi ellentétek állhattak.

A korszellem megnyilvánulása a közigazgatásban

Jelen részben vázlatosan olyan jelenségekre kívánunk kitérni, amelyek a vizsgált időszak jellemző tünetei voltak, és amelyeket ma a „korszellem” megnyilvánulásaiként aposztrofálunk. Ezek előkerültek mind a közgyűléseken, mind a sajtóban – gondolunk itt olyan jelenségekre, mint az „ejtőernyősök”, a „címkórság” vagy az „erdélyi szellem” kérdése.

Az 1941 tavaszára a sok nehézség mellett felálló és hiányosságokkal küzdő közigazgatás normális körülmények között és békeidőben is nehéz feladat előtt állt volna. A magyar kormányzat döntése értelmében a közigazgatási tisztviselők kiválasztásánál két szempont érvényesült: a megbízhatóság és a megfelelő képesítés.

A háborús viszonyok és közellátási nehézségek közepette az államhatalom elvárta a közigazgatástól, hogy egyszerre kezelje a nemzetiségi és szociális kérdést, integrálja a területet, tartsa fenn a háborús nehézségek ellenére az úgynevezett „belső front” szilárdságát, és teremtsen meg a nemzeti egységet.⁵¹ Belátható, hogy mindennek egyszerre semmilyen közigazgatás sem tudott volna megfelelni. Az állam ugyanakkor feltétlen loja-

48 Fekete Antal szerint Máriaffy aktivitása mögött azon törekvése állt, hogy szerette volna megszerezni a főispáni tisztséget, s ehhez legalkalmasabb eszköznek az antiszemita nézetek propagálását vélte. Szerinte mindezt csak opportunizmusból tette s nem meggyőződésből, s erre nem is volt fogadókészség a tanácsban. Fekete Antal: *Közélet és kaszinó. Két emlékirat.* [Szerk. Sebestyén Mihály – Fodor János.] Marosvásárhely, 2019. 170–171. A vármegyei bizottságban sokkal élesebben jelentkezett a zsidókérdés, mint a város esetében, így vitatható Fekete azon állítása, hogy erre nem volt fogadókészség.

49 Maros-Torda vármegye alispánjának jelentése az 1942 évi december hó 9-i rendes közgyűlés számára. 1942. december. SJMS-Prefectura-Comisii. Dos. 852/1942. fol. 1–8.

50 Maros-Torda vármegye alispánjának jelentése az 1943 évi december hó 14-i rendes közgyűlés számára. 1943. december. SJMS-Prefectura-Comisii. Dos. 854/1943. fol. 25–34.

51 1943 végén Mikó főispán így jellemezte a közigazgatás szerepét és feladatát: „A közvetítő szerv a közigazgatás volt, részben íróasztalt soha nem látott fiatalokkal, az időközi jogfejlődésből kiesett idősebb nemzedékkel, más igazgatási ágazatból átkerült 'anyaországiakkal' és nagyon kevés szakemberrel. A hulló manna csodája nem vált, mert nem válhatott valóra. Csoda mégis történt, mert ilyen körülmények között is az élet üteme nem akadt el és ha voltak és vannak is zökkenők, a jó szándékot és a segítő készséget nem lehet kétségbe vonni! A közigazgatás többet tett, mint ami erejéből tellett és kevesebbet, mint amit az idők parancsolnak. [...] ma már messze túlnőtt az eddigi értelemben vett igazgatáson, meghaladja a háborús korlátozások következtében reá hárult közellátási, lakásügyi és jóléti feladatokat és a szó legnemesebb, de legnehezebb értelmében vett nemzetépítő, fenntartó egységes társadalmi közfelfogást kialakító és a társadalom összességét átfogó tevékenységet jelent.” Jegyzőkönyv készült Marosvásárhely thj. sz. kir. város

litást várt el a lakosságtól, elsősorban a tisztviselői kartól, amibe már nem fért bele semmilyen bíráló. Míg a két világháború közötti időszakban általánosan elfogadott dolog volt, hogy az erdélyi magyarság minden vélt vagy valós sérelméért az (idegen) államhatalmat okolta, 1940 után a romló életkörülmények ellenére sem fogalmazhatott meg nyílt kritikát.

A korszakról szóló pozitív beszámolók a magyar közigazgatás hatékonyságáról, a tisztviselők emberfeletti munkájáról akkor válnak igazán szembetűnővé, ha összevetjük, hogy ugyanezen emberek miként láttatták a két világháború közötti időszakot. A két világháború közötti időszak volt minden rossz forrása, a gazdaság és közigazgatás mellett a morál megromlásának oka is. Májay polgármester már az első ülésen így kezdte beszédét: „Huszonkét esztendei idegen uralmi gondolat pünkösdi királysága után...”⁵² E tekintetben Májay és Marton alispán két világháború közötti időszakról szóló beszámolója a leginformatívabbak. Mindkét beszéd tulajdonképpen egy sérelmi kataszter, új információ nélkül.⁵³ Ezekre a szövegekre a korszakban érvényes narratívaként lehet tekinteni, ezért így is kezeljük őket. Látszólag egyik érintett személy sem érezte kínosnak, hogy az erdélyi magyarok nevében taglalja a kálváriájukat, miközben ők maguk a teljes időszak alatt Magyarországon éltek. Eléggő valószínű, hogy egyik esetben sem az írta a szöveget, aki felolvasta. A magyarság szenvedésének kiindulópontja természetesen Trianon volt, amikor megszületett az erdélyi magyar kisebbség: „Az érdem és minden jogalap nélkül nyertes Románia minden fék és gátlás nélkül megkezdi a maga irtó háborúját az ajándékba kapott más nyelvű őslakók ellen. Új fogalom keletkezik. Kisebbség. A kisebbségbe döntött népek új lelki érzést ismertek meg, a kisebbségi érzést.” Azt helyesen érzékelt Májay, hogy a két világháború közötti román állam sokkal nemzetiesítőbb volt, mint a 19. századi magyar. Szerinte a román elitnek két célja volt az állam révén: egyrészt saját személyes ambíciójának kielégítése, amihez az állam csak eszköz volt, másrészt az erdélyi magyarság kiszorítása és tönkretétele. Ezen felfogásból következett minden: a korrupció, aminek anyagi alapját a magyarok sanyargatása teremtette meg, a város tönkretétele és kifosztása, a városi vagyon elherdálása, az utak és épületek leromlott állapota, az ipar szándékos megszüntetése, a szociális kérdés kiéleződése. A regátiak közigazgatásban való megjelenéséről vallott narratíva sokban emlékeztet az „jéjtőernyősökről” szövegre. Mindkét esetben az a fő sérelem, hogy nem ismerik a helyi viszonyokat, igényeket, egyedüli céljuk saját egyéni boldogulásuk biztosítása Marosvásárhelyen. A „főgonosz” Emil Dandea⁵⁴ volt, akit Májay „gyűlölettől elvakult sovén,

törvényhatósági bizottságának 1943 évi december hó 17. napján a városi székház közgyűlési termében tartott rendes közgyűlésen. 1943. december 17. SJMS-Primăria-Consiliu. Dos. 107/1943. fol. 736-788.

52 Jegyzőkönyv készült Marosvásárhely thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1941 évi április hó 16. napján Marosvásárhely székháza dísztermében tartott ünnepélyes alakuló ülésről. 1941. április 16. SJMS-Primăria-Consiliu. Dos. 104/1941. fol. 1-39.

53 Májay beszéde végén kifejti, hogy célja a tárgyilagos ismertetés volt: „Iparkodtam tárgyilagosan az eseményeket felsorolni, hogy kitűnjön az, hogy miket élt át ez a város polgársága az alatt míg a magyar közigazgatás a földről kényszerű száműzetésben volt.”

54 Emil Dandea a két világháború között a város meghatározó politikusa volt, két alkalommal, 1923–1926 között mint polgármester, 1934–1937 között pedig mint az *interimar* [ideiglenes] bizottság elnöke vezette a várost. Dandearól lásd Virgil Pană: *Emil A. Dandea. Un moș primar la Târgu-Mureș*. [Emil A. Dandea. Egy mőc származású polgármester Marosvásárhelyen.] Târgu-Mureș, 2012.

román” személyként jellemzett, akinek egyedüli célja a város elrománosítása volt, anélkül, hogy szem előtt tartotta volna a város vagy az állam érdekeit:

„Alantos elfogult gondolkodása nem tudott felemelkedni az igazi államérdekeket szolgáló megértő türelmes magatartásig s ez is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy olyan erősen féltett és dicsőített Nagy-Romániája a történelemben alig észrevehetően rövid idő alatt, mint szappanbuborék foszlott szét.”

A korszakban az egyedüli pozitívum az OMP megalakulása volt, valamint az általa folytatott politizálás a kisebbségi jogokért:

„... megalakult, hogy útmutató, világító fáklya legyen a máról-holnapra hazáját, hitét és önbizalmát veszített, sehol semmi támaszt meg nem lelő sorstestvéreknek. Hallatlan erőfeszítései teszik elviselhetőbbé a magyarság szenvedéseit, rázzák fel abból a letargiából hová a bűn és tudatlan hatalmak döntötték s adják vissza az önbizalmát, hogy ez a föld a mi hazánk s itt élünk, vagy meghalunk kell.”⁵⁵

Ezzel szemben a Népközösség létrejöttéről már sokkal visszafogottabban nyilatkozott a polgármester.

Marton alispán is elsősorban az erdélyi magyarság szenvedéseiről, hontalanságérzéséről beszélt,⁵⁶ illetve a közigazgatás színvonalának, a vármegyének mint a magyar történelem legfőbb letéteményesének lezüllesztését taglalta:

„... felrémlelenek előttünk a vármegyére zúdult keserű megaláztatásokkal és szenvedésekkel teli esztendő: a magyar alkotmány megsemmisítése, a 900 éves magyar nemzet védőbástyájának: a vármegyének: ha nem is fizikai de eszmei és szellemi lerombolása. A főispán díszes méltóságába »domnule Vescan Ioan prefektus« ült be. S jöttek utána gyors egymásutánban a hatalomra és vagyonra szomjas többiek és velük együtt folyton-folyvást süllyedt a régi vármegye eszmei fogalma a féktelen korrupció fertőjében.”⁵⁷

55 A korszak meghatározó magyar figurájáról, Bernády Györgyről, illetve második polgármesterségéről viszonylagos tárgyilagossággal nyilatkozott: „... a nehéz körülmények miatt ő sem tudott lelke szerint dolgozni, de legalább visszaadta a polgárságnak a helyi közigazgatásba vetett bizalmát és a város tisztviselő karát a polgárság becsületesebb szolgálatára kényszerítette rá.” Jegyzőkönyv készült Marosvásárhely thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1941 évi május hó 17-én tartott rendes közgyűlésén. 1941. május 17. SJMS-Primăria-Consiliu. Dos. 104/1941. fol. 64–288. Minden idézet forrása e jegyzőkönyv.

56 „Minden hősie erőfeszítés ellenére is bekövetkezett azonban az az idő, amikor az erdélyi magyar nem lelé honát szülőföldjén, melyet pedig ezer év fergeteges viszontagságai közepette munkájával és vérével megtartott és megszentelt.”

57 Alispáni jelentés Maros-Torda vármegye közigazgatási bizottságának 1941 évi június 6-án tartott alakuló ülésére. 1941. június 6. SJMS-Prefectura-ComAdm. Dos. 189/1941. fol. 2–6.

Az egyik ilyen sérelem az volt, hogy a helyi elemek közül nem a legmegfelelőbbek jutottak álláshoz. 1942 folyamán mind a városi, mind a vármegyei bizottságban felmerült, hogy felül kellene vizsgálni a tisztviselők kinevezését, mivel olyan egyének is pozíciókba kerültek, akiknek a két világháború közötti magatartása megkérdőjelezhető volt. A témát először Máriaffy Lajos vetette fel, de több tag helyeslését is elnyerte. Kezdetben a vármegyei közigazgatási bizottságban, majd a vármegyei törvényhatósági bizottságban is felmerült a téma, és feliratot küldtek a kérdésben a kormánynak.⁵⁸ Abban már nem volt egyetértés, hogy mi számít megkérdőjelezhető magatartásnak: ha valaki állást vállalt a román uralom alatt, vallást vagy nevet változtatott megélhetése biztosítása érdekében, ha 1918 után elmenekült, vagy ha protekció révén nyert állást 1940-et követően. A téma átkerült a sajtóhoz is, amely kérte, hogy egyedül a rátermetség legyen a mérce a kinevezéseknél.⁵⁹ Az esetleges eljárás ellen mind Mikó főispán, mind Májay polgármester tiltakozott. Májay ugyan nem tudta megakadályozni a felirati javaslat elfogadását, annyit azonban elért, hogy kikerüljön az a rész, amely szerint egyesek protekció révén jutottak álláshoz. Mikó amiatt szólalt fel – mivel neki volt joga fegyelmi eljárást indítani a tisztviselők ellen, s azokat elmozdítani állásukból –, hogy szerinte mindenki megfelelően végzi a munkáját, s az, hogy valaki 1918 után elmenekült, nem elég indok az elmozdításra.⁶⁰ Májay azzal védekezett, hogy a kinevezés előtt a kinevezendők listáját mind az OMP, mind a Népközösség vezetői és más vezető férfiak átnézték, így nem kerülhetett álláshoz senki, aki súlyosan ártott volna a magyarságnak. Szerinte egyedül Maetz Ervin neve merülhetne fel, aki az 1930-as években a város főépítésze volt, akárcsak 1940 után.⁶¹ Kérdés, hogy a másik két érintett (Papp Károly alpolgármester, illetve Vadady F. Károly tanácsnok) neve miért nem merült fel, holott Maetzhez hasonlóan mindhárman végig tagjai voltak a város közigazgatásának. Úgy tűnik, hogy ha valaki az OMP jóváhagyásával vállalt munkát a román közigazgatásban, azt 1940 után nem tekintették „árulásnak”, s továbbra is állásban maradhatott. A vízvonalasított legtöbb esetben a revízió kérdéséhez való viszonyulás volt:

58 A villamos centrálé és a zsidókérdés Marosvásárhelyi kisgyűlésén. *Magyar Szó* 1942. december 17. 2.

59 Jakab Antal szerint: „A visszatérés után nem minden esetben az érdemesség és a felkészültség volt a döntő tényező az erdélyi közélet szereplőinek kiválasztódása terén. Nem volt hiba, hogy így történt, hiszen átmeneti időket éltünk és végeredményben alkalmat kellett adni mindenkinek ahhoz, hogy bebizonyítsa hivatottságát. Erdélynek az ország életébe való teljes és maradéktalan bekapcsolása azonban feltétlenül megkívánja, hogy ezentúl csak egyetlen szempont legyen irányadó mindenütt nálunk is: ki mennyiben alkalmas arra, hogy többet, jobbat alkosson másoknál a nemzet érdekében. [...] A szenvedések jóvátételének ideje lejárt. Erdély népe nem igényel többé semmiféle elnézést.” Jakab Antal: Erdélyi átalakulás. *Székegyházi Szó* 1942. február 14. 3.

60 Jegyzőkönyv készült Marosvásárhelyi thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1941. évi december hó 19. napján du. 5 órákor[!] a városi székház közgyűlési termében tartott rendes közgyűlésén. 1941. december 19. SJMS-Primăria-Consiliu. Dos. 104/1941. fol. 467–657. Mindezt már csak azért sem fogadhatták el, mert a két legfontosabb tisztviselő, Májay polgármester és Marton alispán is ebbe a kategóriába tartozott.

61 Jegyzőkönyv készült Marosvásárhelyi thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1942. évi december hó 18. napján a városi székház közgyűlési termében tartott rendes üléséből. 1942. december 18. SJMS-Primăria-Consiliu. Dos. 106/1942. fol. 503–618. Maetzcel kapcsolatban a legpikánsabb részlet, hogy neve szerepel a román uralom jelképének számító ortodox templom falán elhelyezett táblán, ahol köszönetet nyilvánítanak azon személyeknek, akik segítettek a templom felépítését. Maetz szerint neki mint főmérnöknek hivatalból ellenőriznie kellett az építkezést, amiben aktívan nem vett részt.

amennyiben valaki részt vett a Román Antirevizionista Liga⁶² gyűlésén, az 1940 után nem számíthatott állami állásra.⁶³

A másik sérelem az „ejtőernyősökkel” volt kapcsolatos. A magyar kormányzat jelenlétüket azzal indokolta, hogy a szakszerűség fenntartása nem biztosítható más módon, csak ha kulcspozícióba olyan embereket neveznek ki, akik ismerik a magyar közigazgatás működését. Az erdélyiek ennek kapcsán azt kifogásolták, hogy a szakszerűség oltárán feláldozzák a helyi szokásokat és igényeket, megszűnik az, hogy Erdélyben másképp működnek a dolgok, s itt nagyobb tere van az előírások be nem tartásának, a kijárásnak. Az érintett „ejtőernyősök” azt hangoztatták, hogy számukra sem könnyű egy idegen környezetben érvényesülni, s eljátszani az arctalan bürokratát. Ezen konfliktushalmazt Mikó főispán így összegezte:

„A helyi születésűek kritizálják azokat, kik nem helyi születésűek, hogy nem ismerik a helyi viszonyokat, embereket, szokásokat, nem ismerik Erdély különleges szellemét és másrészt a nem innen származók kritizálják az ittenieket azért, mert mi nem ismerjük el az ő nehéz feladatukat és nem akarjuk belátni azt, hogy nem olyan könnyű a viszonyainkat megismerni. [...] nem akarják belátni, hogy kell olyan tisztviselőnek is idejönni akik igazán ismerik a magyarországi törvényeket.”⁶⁴

Arra hivatkozva, hogy „ők vannak otthon”, a helyi tisztviselők elvárták az ejtőernyősöktől, hogy ők igazodjanak a helyi szokásokhoz,⁶⁵ és ne legyen hivatkozási alap az, hogy hogyan is van mindez a trianoni területeken.⁶⁶ Egy 1941. végi sajtóbeszámoló szerint a bevonulás után eltelt három hónap legnehezebben elfogadható jelensége az „ejtőernyősö-

62 Hivatalos neve: Liga Antirevizionistă Română. Az erősödő magyar revíziós törekvések ellensúlyozására 1933-ban létrejövő szervezet, ami maga mögött tudhatta a mindenkori román kormányok támogatását. Célja propaganda révén megakadályozni, hogy Romániát bármilyen területi veszteség érje. A Liga rendszeresen többezres nagygyűléseket tartott az erdélyi nagyvárosokban, az ahhoz való viszonyulás pedig rendszeresen nehéz helyzet elé állította a helyi közigazgatásban részt vevő magyar tisztviselőket. A Liga tevékenységére vonatkozóan lásd Liviu Lazăr: *Mișcarea antirevizionistă din Transilvania în perioada interbelică*. [Az antirevizionista mozgalom Erdélyben a két világháború között.] Deva, 2003.

63 A két attitűdre vonatkozóan lásd a két szatmári ügyet, Figus Albert és Czira Árpád esetét. Sárándi Tamás: „Zsidóbarátok és szabdközművesek előnyben?” Egy erdélyi napilap esete a magyar katonai közigazgatással 1940-ben. *Médiakutató* 17 (2016) [Tavaszi] 47–57.; Uő: A nemzetiségi középosztály helyzete 1940 őszén. *Modern Magyarország* 2 (2013) 1. sz. 141–164.

64 Jegyzőkönyv készült Marosvásárhely thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1941 évi április hó 16. napján Marosvásárhely székháza dísztermében tartott ünnepélyes alakuló ülésről. 1941. április 16. SJMS-Primăria-Consiliu. Dos. 104/1941. fol. 1–39.

65 1941 nyarán Mikó főispán felszólította az „ejtőernyősöket”, hogy igyekezzenek beilleszkedni, illetve átvenni az erdélyi „lelkületet”. Jegyzőkönyv készült Marosvásárhelyen 1941 évi július hó 31. napján a városi székház közgyűlési termében Marosvásárhely thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának rendkívüli közgyűlésén. 1941. július 31. SJMS-Primăria-Consiliu. Dos. 104/1941. fol. 304–325.

66 Gyéresi Ferenc kisgazda 1941 végén amiatt háborgott, hogy szüntessék meg azon szokást, hogy az „ejtőernyősök” arra hivatkoznak, hogy mindez hogyan zajlik a trianoni területeken, mindezt azzal indokolva, hogy „... mi nem vagyunk az anyaországban, hanem hála Istennek Magyarországhoz tartozunk, a mi területünkön élünk”. Jegyzőkönyv készült Marosvásárhely thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1941 évi december hó 19 napján du. 5 órakor a városi székház közgyűlési termében tartott rendes közgyűlésén. 1941. december 19. SJMS-Primăria-Consiliu. Dos. 104/1941. fol. 467–657.

ké” volt.⁶⁷ Mások arra hivatkoztak, hogy megváltozott az egész város hangulata, s a lakók már nem ismernek rá a városra, mert korábban kisváros jellege volt, ahol maguk intézték egymás között a dolgaikat.⁶⁸ Azáltal, hogy a lakosság száma is nőtt, egyre nagyvárosibb jelleget öltött, s egyre inkább az idegenség érzése lengte be.⁶⁹ A sajtó szerint a városban három nagy csoport él egymás mellett: a helyi lakosság, a „bennszülöttek”, a dél-erdélyi menekültek és az „ejtőernyősök. Ezzel együtt türelemre intették a lakosságot, hiszen a közös cél és együttélés majd összecsiszolja a különböző társadalmi csoportokat.⁷⁰

Az „ejtőernyősök” jelenségéhez szorosan kötődik az úgynevezett rang- és címkorság. Magyarországon a tisztviselőknak a fizetési osztályoknak megfelelő megszólítás járt. Ez a jelenség ismeretlen volt Romániában, illetve a huszonnégy éves kisebbségi időszak alatt teljesen kikopott a társadalmi különbségek csökkenése következtében. Igencsak idegennek hatott, amikor az „ejtőernyősök” elvárták e megszólításokat. A helyi tisztviselők ezt a haladóbb, demokratikusabb „erdélyi szellemnek” a rendies, barokk társadalommal való összeütközéseként élték meg. Mikó főispán szerint az „erdélyi szellem” lényege: „Nekünk kisebbségi életben a belső front felekezeti békét, leomló társadalmi válaszfalakat, egyszerűséget, egymásért való önzetlen munkát, testvéri összetartozást jelentett.”⁷¹ A jelen-

67 „Nehezébbé teszi ezt a helyzetet az, hogy több vezető pozícióba olyan férfi került, aki a helyi emberek és viszonyokat egyáltalán nem ismeri és e miatt nem igen lát maga előtt mást, mint a törvények sokszor rideg betűit. [...] Tisztelettel hajlunk meg a kormány tagjainak a rendelkezései és intézkedései előtt, mert tudatában vagyunk annak, hogy minden cselekedetük Magyarország boldogítása, fejlesztése érdekében történik. A kinevezett és ideküldött személyek ellen sem akarunk kifogást tenni, hiszen a legtöbbet közülük nem ismerjük s nincs okunk működésük elé bizalmatlansággal tekinteni.” Ma van. *Reggeli Újság* 1940. december 12. 1.

68 Kovács Elek szerint: „...a város sorsát a város polgárai intézték. Ma az ügyek menetébe alig van befolyásuk. A különbség pedig összesen csak az, hogy az itt született és itt élt polgár sokkal jobban tudta és érezte, hogy mi fáj és mi kell ennek a városnak, mint azok, akik tudjuk, becsületes szándékkal és jó akarral, de a viszonyok ismerete nélkül akarják a várost újjá és naggyá teremteni, ami azonban kiforgatja eredeti jellegéből.” Kovács Elek: A régi és az új Marosvásárhely. *Reggeli Újság* 1943. május 6. 3.

69 Mindezt a városba látogatóba visszatérő egykori vásárhelyi lakosok is megerősítették, a sajtó szerint: „Szerinte nem azt a Vásárhelyt látta viszont, amelyikről el nem mosódó meleg emlékei maradtak lelkében, hanem egy hideg, zárkózott idegent, akinek a külseje hasonlít ugyan egykori ismerősihez, de nem az, akit régebben szeretettel zárt a szívébe. [...] Akik itt maradtak, velem együtt megöregedtek s ami körülöttünk történt, nem tudjuk átérteni. Hiába keressük a régi társadalmi összefogást, az ismerősök és barátok mint-ha átváltak volna a mai környezetben. Bizalmatlankodók, begombolkoztak, mintha attól tartanának, hogy kémlelni akarjuk a lelküket, feljelenteni a nyilatkozatukat.” Régi vásárhelyi dolgokról beszélgettünk egy látogatóban lévő volt vásárhelyi előkelőséggel. *Székely Szó* 1943. január 24. 3.

70 „Nem így képzeltük el a találkozást – Ezt a kijelentést katonaeMBER mondta, akinek bölcsője itt ringott ezen a talajon. [...] Pedig mindenkitől több tárgyilagosságot, türelmet és főleg egymás iránti tiszteletet követel a mai helyzet. Valamennyiünknek parancsoló kötelessége, hogy ez az ék kikerüljön társadalmi életünk szervezeteiből. Magyarok vagyunk, testvérek, valamennyien egy családhoz tartozunk. [...] Abban az új szellemi áramlatban, amely keresztül hat kormányzást és vezetőket, a fő tartalmi erő a közösségi tudat. Ennek átható erejével könnyen viseljük el nemcsak a megpróbáltatásokat, hiányokat, hanem a reánk háruló felelősséget is. Ennek a közösségi tudatnak kell áthatnia ennek a városnak minden társadalmi rétegét és a benne élőket. Ne követeljünk másoktól több figyelmet és előzékenységet, mint amivel mi az illetőkkel szemben viseltetünk.” A magyar munka és szorgalom egy esztendő alatt többet épített, mint a 22 évi megszállottság alatt tudott felmutatni az idegen uralom. *Reggeli Újság* 1941. szeptember 29. 4.

71 Jegyzőkönyv készült Marosvásárhely thj. sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1942 évi március hó 25. napján délelőtt 11 órakor[!] a városi székház közgyűlési termében tartott ünnepi közgyűlésről. 1942. március 25. SJMS-Primária-Consiliu. Dos. 106/1943. fol. 107–119.

ség elleni küzdelmet már 1941-ben megkezdték a különböző társadalmi egyesületek, később zászlajára tűzte az Erdélyi Párt is. Sajtóbeszámoló szerint az erdélyi közvéleményt három csoportra lehetett osztani a téma kapcsán: a többség elítélte a „rangkorságot”, egy kisebb csoport azzal akart magának tiszteletet és érvényesülést kivívni, hogy bizonyos ranggal rendelkezett, és volt az ingadozók tábora, akik hivatalosan elítélték a jelenséget, de a mindennapokban elvárták, hogy ennek megfelelően szólítsák őket.⁷² 1943 tavaszán az Erdélyi Párt végül nyilatkozatban állt ki a jelenség ellen, s egyedül az „úr” megszólítást tartotta elfogadhatónak.⁷³ Fontos kiemelni, hogy a kortársak vagy nem vették észre, vagy nem akarták elismerni, hogy a közigazgatás uniformizálása, a túlzó központosítás, amit az „ejtőernyősök” jelenléte is fémjelzett, egyben az „erdélyi szellem” végét is jelenti. Ebben a világban ugyanis már nem volt helye hasonló regionális csoportidentitásnak. A korszakban a megszólalók hangsúlyozták, hogy az „erdélyi szellem” töretlenül él,⁷⁴ miközben a többségi lét és az integrálódási vágy erősebb volt, s felülírta a korábbi elveket és nézeteket. Egy évvel a visszacsatolás után a sajtó képviselője szerint már minden olyan volt a városban, mintha nem is lett volna román uralom.⁷⁵

Összegzés

A tanulmány célja Marosvásárhely és Maros-Torda vármegye 1940–1944 közötti közigazgatása összetételének feltárása, a korszak közbeszédének, narratíváinak bemutatása volt. A forrásadottságok miatt csak részben volt teljesíthető a cél, ezért kiemelt szerepet szántunk a közbeszéd, a narratívák bemutatásának, amit minden esetben igyekeztünk idézetekkel alátámasztani.

A közigazgatás személyi összetételéről első körben az állapítható meg, hogy – más városokkal és vármegyékkel szemben – itt nem okozott gondot az, hogy a helyi magyar elit tagjai korábban az OMP vagy a Népközösség keretei között tevékenykedtek. Körülbelül fele-fele arányban voltak az egyik vagy a másik tagjai, s tulajdonképpen ők osztották le egymás között a közigazgatási tisztségeket. Egyházak vagy egyesületek képviselői nem szereztek kulcspozíciót.

72 Jakab Antal: Cimek és rangok. *Székely Szó* 1943. május 9. 3.

73 A cím és rangkorság ellen. *Székely Szó* 1943. május 18. 7.

74 Mikó főispán szerint: „Attól kezdek félni, hogy ha sokat futunk a címek és rangok után, nem mi mutatunk majd példát az országnak, hanem elvesztjük a magunk egyszerű közösségi életformáját, amely két évtized tanulságaként erősödött meg bennünk. [...] Méltatlan volna az erdélyi szellemiséget lealacsonyítani, a két évtizedes ostromzás alatt kialakult egyszerű lelkiületet feladni és alkalmatlanná tenni a példamutatásra.” Mikó főispán az Erdélyi szellem nevében vétőt emelt a címek és rangok hajszolása ellen. *Székely Szó* 1943. április 9. 7.

75 „Ma ügyes-bajos emberek szaladgálnak végig rajta, ismét a díszruhás hajdú áll az ajtóban. Olyan az élet egészen, mintha senki sem emlékeznék már arra, hogy alig két tétellel ezelőtt idegen ál-nagyságok pöffesztek itt.” A vármegye folyosója. *Székely Szó* 1942. január 11. 10. Fontos kiemelni, hogy miközben „erdélyi szellemről” beszéltek, az újságíró számára a normalitáshoz való visszatérés egyik fontos kellékét a rendies időszakra emlékeztető „díszruhás hajdú” képe jelentette.

A magyar közigazgatás legfontosabb emberének a mindenkori főispán tekinthető – ebben az esetben Toldalagi Mihály, majd halála után Mikó László személye volt a legmeghatározóbb. Más észak-erdélyi vármegyék és városok esetében is megfigyelhető, hogy a főispán a helyi elit tagja volt. Neki volt javaslattevő joga a tisztviselőket illetően, ennek köszönhetően döntő befolyása is. Mind Toldalagi, mind Mikó megfelelő végzettséggel rendelkezett, azonban 1940-et megelőzően egyikük sem töltött be közigazgatási tisztséget, így személyük kiválasztásakor valószínűleg nem ez volt az elsődleges szempont. Bár a gyakorlati közigazgatás két kulcsembere, a polgármester és az alispán kötődött a megyéhez, mindketten félig „ejtőernyősnek” számítottak, ugyanis a két világháború közötti időszakot Magyarországon töltötték. Megfelelő közigazgatási tapasztalattal egyedül Májay Ferenc polgármester rendelkezett az egész tisztviselői karban. Májay kinevezése ugyancsak beleillik a korszak mintázatába, mivel más nagyvárosok esetében is „ejtőernyősökkel” töltötték be ezt a tisztséget. A helyi elitből kikerülő tisztviselők közül csak három személy rendelkezett közigazgatási tapasztalattal, közülük Papp alpolgármester játszotta a legfontosabb szerepet. Amennyiben valaki az OMP beleegyezésével, esetleg a párt delegáltjaként vett részt a román közigazgatásban, az nem ejtett „foltot” az illető múltján, így ez 1940 után sem volt akadály kinevezése vagy átvétele esetén. Ez egyedül Maetz Ervin esetében került elő, ami azért meglepő, mivel ő szakértelmiségi volt. Az alacsonyabb beosztású közigazgatási tisztviselők esetében is hasonló mintázatot kapunk: korabeli beszámolók szerint 80%-uk nem rendelkezett semmilyen tapasztalattal, ennek ellenére a közigazgatás személyi összetételét és működését megfelelőnek minősítették. Mindez megerősíti korábbi feltevésünket, hogy a végzettségnél és tapasztalatnál fontosabb volt az illető megbízhatósága. A jelentősebb tisztviselők esetében nem volt fluktuáció, döntő többségben ugyanabban az állásban dolgozták végig a négy évet, és ebben az 1944-es német megszállás sem számított vízváltásznak. Egyedül Mikó mondott le tisztségéről, a többi tisztviselő hivatalában maradt. A későbbiekben mind Májay, mind Papp lemondott, de a lemondás körülményei nem ismertek, Májay így aktívan részt vett a zsidók deportálásának lebonyolításában is.

A korszak egyik legnagyobb magyar–magyar konfliktusát Marosvásárhelyen az „ejtőernyősök” jelenléte okozta. A városban – a rendelkezésre álló hiányos források torzító hatását figyelembe véve – 26 főre tehető a nem helyi tisztviselők száma, akik közül 18 számított „ejtőernyősnek”. Ez alacsonyabb, mint a Csilléry Edit kutatásai által feltárt arány, abban azonban megerősíti a korábbi eredményeket, hogy általában a közigazgatás középső szintjein tevékenykedtek, emiatt napi szinten kapcsolatban voltak a helyi lakossággal.

A közigazgatás kapcsán fontos különbségek figyelhetők meg a város és a megye működésében, aminek kidomborítására egy ilyen esettanulmány a legalkalmasabb. Bár a magyar közigazgatási jog értelmében a törvényhatósági jogú városok vármegyének minősültek, működésükben több volt a különbség, mint a hasonlóság. A város törvényhatósági bizottsága rendszeresen – kb. havonta egyszer – ülésezett, felszólalások hangoztak el, s jóllehet az esetek döntő többségében elfogadta a kisgyűlés előterjesztéseit, akár vita is kialakulhatott. Ezzel szemben a vármegyei bizottság működése törvény szerint is csak jelképes volt. Évente kétszer ülésezett, s ezek az alkalmak is inkább egy megrendezett

színpadi jelenethez hasonlítottak, mint döntéshozó fórum üléséhez. Az ülés menete és lefolyása szimbolikus volt, az erről fennmaradt jegyzőkönyvek forrásértéke minimális. A várossal ellentétben nem olvasták fel a különböző beszámolókat, a szavazás egyszerre történt, és az ügyeknek csak az iktatószáma volt megadva, így feltehetően a bizottság egyes tagjai sem voltak tisztában azzal, hogy épp miről szavaznak. A város esetében inkább a helyi ügyek voltak előtérben, s az országosak csak marginálisan jelentek meg, míg a megyében épp fordítva – például folyamatosan napirenden voltak a felekezeti ellentétek, akár csak az antiszemitizmus kérdése. A harmadik különbség a felekezeti és nemzetiségi megoszlás fontossága a megye, és ennek hiánya a város esetében. A megyei bizottság alakuló névsoránál külön fel volt tüntetve a tagok felekezete és nemzetisége, míg a városban nem is ismert a felekezeti megoszlás. A nemzetiségi kérdés nem került elő, mivel a bizottságnak nem volt román tagja. A megye esetében a református vallásúak messze felül, míg a román nemzetiség képviselői messze alul voltak reprezentálva. Ez a különbség és református dominancia külön vizsgálatot igényel, kérdés, hogy mennyire volt helyi jelenség, és mennyire tekinthető általánosnak Észak-Erdélyben.

A korszak közbeszédét leginkább a sajtóban megjelenő különböző narratívák felvázolásával lehet érzékeltetni. Külön figyelmet szenteltünk a város és megye alakuló ülésén elhangzott, a 22 éves kisebbségi időszakra visszatekintő beszédeknek mint az egyik legjobb ilyen típusú forrásnak. Mindkét felszólalás gyakorlatilag a kisebbségi időszak sérelmi katalógusának tekinthető, azonban a helyzet fonákságát jelzi, hogy két olyan személy mondta el őket, akik közül egyik sem élte át a kisebbségi létet. A beszédeken végighúzódo motívum volt a két világháború közötti időszak – mint a hanyatlás, a magyar kisebbség kizsákmányolásának és kifosztásának ideje –, szemben az 1940-ben kezdődő újabb ezeréves időszakot felvázoló kezdettel. A korszak narratívái közül a három legjellemzőbbet jártuk körül: a közigazgatásba a „megfelelő elemek” kerültek-e be a helyi elitből, az „ejtőernyős”-problematikát, valamint a rang- és címkorság elleni küzdelmet.

CONTENTS

STUDIES

Péter Kovács Does He Who Changes his Country Change his Heart? Miklós Salgai in Venice	321
Szabolcs Varga Serbs at the Hungarian Royal Court in the 15 th –16 th Centuries	359
Erika Kiss – Noémi Viskolcz Who Owns the Princely Treasury? Property Dispute between Catherine of Brandenburg and George Rákóczi I. 1630–1636	381
Tamás Csik The Extension of Suffrage and the Position of the Masonic Lodges in the Months of the Hungarian Political Crisis of 1905–1906	407
Tamás Sárándi Public Administration and ‘Zeitgeist’ in Targu-Mures and Mures-Turda County Between 1940 and 1944	421
Andor László Eminent Politicians as Heirs of István Bocskai in the 19 th –20 th Centuries	445
Attila Kolontári – Gyula Szvák To the Career of István Dolmányos	467

E számunk szerzői

Csik Tamás, segédlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára ● Kiss Erika, művészettörténész, főmuzeológus, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Tár ● Kolontári Attila, tudományos főmunkatárs, Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala ● E. Kovács Péter, tudományos főmunkatárs, HUN-REN-Debreceni Egyetem Magyarország a középkori Európában Kutatócsoport ● László Andor, PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola ● Sárándi Tamás, muzeológus, Maros Megyei Múzeum ● Szvák Gyula, professor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet ● Varga Szabolcs, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Kora újkori osztály ● Viskolcz Noémi, egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, Történettudományi Intézet

(HUN-REN BTK TTI = HUN-REN [Magyar Kutatási Hálózat] Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.ertzsebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

**HUN
REN**

**BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET**

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

9 770040 963009

2 4 0 0 3